

Els inicis del futbol femení a les comarques gironines. Una lluita per la reivindicació de la igualtat de drets en la pràctica esportiva (1970-1972).

Beca dels Premis Rahola, 2021-2022

Martí Ayats Agustí

Febrer de 2023

Índex

1. Presentació i objectius	4
2. Materials i mètode	6
3. Introducció	7
3.1 El marc europeu	7
3.2 El marc estatal	9
4. Antecedents del futbol femení a Catalunya (1900-1936)	12
5. L'esport femení i la dictadura franquista	14
6. Els anys d'efervescència	18
7. L'esclat a les comarques gironines	22
8. Banyoles i l'Alt Empordà, els motors de l'arrencada	26
9. Protagonistes	32
10. El paper de la premsa escrita	44
11. Conclusions	48
Referències	50
Agraïments	54

1. Presentació i objectius

Aquest projecte va néixer amb l'objectiu de posar el focus sobre un episodi de l'esport femení a les comarques gironines: la proliferació d'equips i partits de futbol oficiosos en els primers anys de la dècada dels setanta del segle XX. El fet que la majoria d'aquestes iniciatives van ser efímeres i també que quedessin una mica en terra de ningú - va ser la primera iniciativa que es produïa des de la Segona República i després es va haver d'esperar gairebé una dècada fins que es va produir el reconeixement oficial del futbol femení a l'estat (1980)- provoca que no disposem de molts treballs acadèmics, monografies o bibliografia que se centrin en l'estudi d'aquest període concret tant a escala catalana com estatal.

En el cas que ens ocupa, el dels equips gironins, m'atreviria a afirmar, tant de bo m'equivoqués, que no disposem de cap obra monogràfica a la qual es pugui acudir per intentar fer una aproximació global que ens permeti analitzar quins van ser els factors estructurals que van influir primer en l'auge i després en la davallada d'aquest intent d'arrelament en un esport que estava hegemonícament vinculat a la masculinitat.

Aquesta recerca no està pensada per omplir aquest buit. Ni té cap més pretensió que superi fer una primera aproximació a l'abordatge d'alguns elements que permetin apuntar hipòtesis de treball per determinar algunes de les bases sobre les quals es va vestir la formació d'aquests equips: el context històric, els canvis socials i legislatius o la influència de la iniciativa privada, en són alguns. Afortunadament, sí que disposem de nombrosos treballs, tant quantitativament com qualitativa, sobre l'esport i la dona durant l'època franquista. Aquests ens permeten obtenir algunes de les claus per entendre com es va anar posant els fonaments del que la investigadora i professora Dolors Ribalta, que també té articles específics sobre el futbol femení, defineix com un espai de "permeabilitat" perquè es produís aquest esclat de les dones als camps de futbol com a protagonistes i no en el paper d'espectadores.

Un altre element que ha nodrit aquest treball, i que ha esdevingut vital per cobrir un panorama erm, ha estat la recerca hemerogràfica, que ens ha permès prendre el pols del paper que va exercir la premsa en el procés i del qual es va convertir en un actor protagonista de pes. Finalment, la fotografia no es podria aproximar el màxim possible a la realitat sense testimonis directes vinculats al futbol femení, com la veu, els records i les sensacions que experimenten en l'actualitat algunes de les protagonistes: les jugadores. En resum, l'objectiu general és recuperar un episodi de l'esport femení força desconegut i poc analitzat, donar-li visibilitat, intentant perfilar quins elements van afavorir el seu sorgiment, quins van ser els entrebancs que es va trobar i també fer una proposta de teorització de quines van ser les motivacions de les dones per practicar el futbol.

L'estructuració del treball s'inicia amb un marc introductori sobre l'estat de la qüestió en l'àmbit europeu i estatal pel que fa al futbol femení relatiu al període que afecta l'estudi, seguit d'un breu repàs als antecedents a Catalunya fins al 1936. Els apartats dedicats a l'anàlisi de l'impacte de la dictadura franquista sobre l'esport femení i els canvis que es produeixen a partir del 1950 en la societat espanyola són claus per entendre i contextualitzar el bloc central: la implantació a les comarques gironines del futbol femení. L'abordatge el fem resseguint la creació d'equips, posant principalment el focus en els dos que van fer el paper de motor a les comarques gironines: el CD Banyoles i la selecció de futbol de l'Alt Empordà, que després es va convertir en el Figueres. Posteriorment trobarem el testimoni d'algunes protagonistes que ens ajudaran a configurar el tancament amb les conclusions.

2. Materials i mètode

La investigació se suporta essencialment en la revisió documental de diferents bases de dades digitalitzades i obertes a internet. La documentació revisada ha tingut com a font principal l'Hemeroteca de l'Arxiu Municipal de Girona. També s'ha acudit a altres fonts com l'Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional, la Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat de Catalunya, las revistes antigues de la premsa catalana a ARCA i les hemeroteques de *La Vanguardia* i el *Mundo Deportivo*. Aquestes informacions hemerogràfiques s'han vist complementades per treballs específics sobre futbol femení (Arroyo, 2021; Breuil, 2007; Ribalta, 2011, Torredadella, 2016) i també per estudis que s'han ocupat de l'esport femení durant el franquisme (Ribalta, 2015; Pujadas (coord), 2011). La recerca també té aportacions pròpies en forma d'entrevista personal a la professora i investigadora, especialista en esport femení Dolors Ribalta (2023), així com a quatre exjugadores de l'època. Pel que a aquestes últimes, en aquest cas hem optat per incloure-les en el cos del document perquè estimem que és un material necessari per entendre la investigació. A més, també s'ha utilitzat documentació inèdita procedent de l'arxiu personal de la família Quintana-Martínez.

3. Introducció

Entre els anys 1970 i 1972 es va produir un període d'efervescència del futbol femení a les comarques gironines. Hi ha constància de la creació, com a mínim, d'una vintena d'equips. Aquest fet va generar un degoteig constant de partits i tornejos amistosos en un primer moment de caràcter benèfic o com a prèvia de partits masculins, i va derivar en la participació de dos clubs pioners de la demarcació, el CD Banyoles i la UD Figueres, en el primer campionat de Catalunya-Copa Pernod, que es va posar en marxa el maig de 1971.

En aquesta recerca intentarem explicar els motius que van generar aquest moviment i el perquè de la seva curta durada, que van intrínsecament lligats al context de l'evolució del futbol femení a escala europea. Un moviment que no hagués estat possible sense l'empenta i la dedicació que van demostrar un nombrós grup de noies i dones gironines per poder practicar aquest esport, en un moment que el futbol femení es movia en terra de ningú, sense cap regulació, ni cap estructura; ignorat i no reconegut per les institucions futbolístiques. Un terreny erm que necessitava l'impuls d'iniciatives personals, com la de Francisca Martínez, una de les fundadores de la selecció de l'Alt Empordà de futbol femení. La seva història és una de les moltes protagonitzades per les jugadores que van integrar aquells equips. Una lluita en la qual, malgrat el masclisme imperant a l'època, van trobar el suport de clubs de futbol, com el va ser el cas del president del Banyoles, Maurici Duran, que va impulsar el primer equip femení de les comarques gironines a la capital del Pla de l'Estany.

3.1 El marc europeu

Abans, però, és important que, de manera introductòria, dibuixem un marc general a l'escala europea per entendre els factors i les circumstàncies que van permetre el creixement del futbol femení a partir del 1965. Això ens permetrà trobar elements reconeixibles quan parlem del cas gironí. Ho farem seguint part de l'argumentari de l'historiador francès Xavier Breuil (2007), que defineix el

període entre el 1965 i el 1970 com a clau en el desenvolupament del futbol femení a Europa per la confluència de diversos factors.

a) el context. El futbol masculí ja s'havia consolidat com l'esport hegemònic en molts països, gaudia de molta popularitat i tenia una presència creixent als mitjans de comunicació. El fet que abans d'alguns partits masculins es disputin enfrontaments entre equips femenins provoca que aquests últims gaudeixin de visibilitat, tant entre el públic com en la premsa, malgrat que sovint sigui per menystenir-los o per fer-ne burla. Paral·lelament, ens trobem en una època de creixement de moviments contestataris i de reivindicació, de transformacions socioculturals, entre les quals hi havia la lluita de les dones per trencar la jerarquia imperant de sexes.

b) les protagonistes: des de mitjans de la dècada dels cinquanta hi havia moltes noies i dones que volien jugar a futbol i reivindicaven el seu dret a fer-ho de manera organitzada i estructurada. Però la seva lluita però, topava amb la negativa i l'immobilisme de les institucions federatives i els organismes del poder futbolístic, que es negaven a reconèixer la pràctica del futbol femení. Són les mateixes institucions que, a principi de la dècada dels anys vint del segle XX, ja van tallar de soca-rel la puixança del futbol femení -generada i tolerada durant la Primera Guerra Mundial i els anys immediatament posteriors-, amb prohibicions per preservar el domini i la preponderància masculina en tots els àmbits públics, especialment en un feu de la masculinitat com era el futbol. Per tant, hi havia el context i les protagonistes, però faltava una tercera pota imprescindible.

c) l'estructura organitzativa. Aquí és on va entrar en joc la iniciativa privada. I no sempre només, o exclusivament, per donar suport al desig de les futbolistes a practicar el futbol de manera organitzada i estructurada, sinó també per obtenir beneficis a través d'una pràctica que concebien com un entreteniment, com un espectacle, explotant el sensacionalisme per atraure públic. Ja s'havien fet alguns intents en

aquest sentit entre 1955 i 1960, com la fundació de la International Ladies Association (1957), que no van reeixir econòmicament. Però la creació d'una potent lliga italiana (1968), amb 53 equips i 800 jugadores, organitzada per la Federació Internacional de Futbol Femení (FIEFF), fundada i controlada per homes de negocis del nord d'Itàlia, va provocar un gir. Dos anys més tard, aquests mateixos empresaris funden la Federació Internacional i Europea de Futbol Femení (FIEFF), que organitza dos mundials, el segon dels quals reuneix 100.000 espectadors a l'Estadi Azteca de Mèxic amb motiu de la final, el 5 de setembre de 1971. L'èxit d'aquesta iniciativa (que té els seus peròs, com ara sospites d'intervencionisme i manipulació en el torneig per provocar emparellaments que donin més recaptació) provoca la reacció dels organismes futbolístics internacionals que es van decidir a fer el pas d'integrar el futbol femení en les seves estructures (1972). Això va suposar la desaparició abrupta de la iniciativa privada. Ni la UEFA ni la FIFA va mostrar una actitud massa proactiva per fomentar el futbol femení i va deixar la iniciativa en mans de les respectives federacions estatals. Aquest fet va provocar un creixement a velocitats diferents, en funció de la implicació de les institucions esportives i governamentals dels diferents països, que explica les diferències de dates en la creació de campionats domèstics i internacionals reconeguts oficialment.

3.2 El marc estatal

Per analitzar-lo seguirem el mateix esquema que Brueil va marcar en la seva tesi per fer més entenedores les similituds i les diferències en els dos àmbits.

- a) **el context històric.** La situació a Espanya té alguns punts de confluència amb el que esdevenia al continent europeu, però hi ha un factor clau que divergeix: el règim polític instaurat des del 1939 és una dictadura que, des del seu naixement, va dibuixar un idea de model franquista de la dona que, com analitzarem més endavant amb molta profunditat, la va relegar a funcions lligades a la llar i la va forçar a fer un

paper de subordinació respecte a l'home. Aquest marc mental forjat a través de l'adoctrinament escolar, polític i eclesiàstic d'una manera sistèmica i perllongada en el temps va provocar que l'esport femení, concebut com una pràctica estructurada, regulada o socialment reconeguda, fos residual i molt centrat en un nombre reduït d'esports que es considerava que no anaven en contra de la idea de feminitat, tal com la interpretava el règim. Entre aquests esports tolerats no hi havia, ans al contrari, el futbol. És innegable, però, que a partir de la segona meitat de la dècada dels 1960, la societat espanyola experimenta una sèrie de canvis notables provocats per un creixement econòmic que va lligat a una sèrie de concessions que el franquisme ha de fer per rentar la seva imatge internacionalment. Per tant, els anys que seran objecte de la nostra anàlisi, són per definir-ho gràficament, una xarnera. És l'escenari d'un xoc entre les forces immobilitistes del franquisme i les dels sectors que defensen la implantació de canvis que modernitzin el territori. Uns canvis avalats per la constatació que el "desarrollismo", com es va anomenar aquesta aposta pragmàtica, generen riquesa i prosperitat econòmica. Aquestes transformacions, però van portar implícits un canvi en la mentalitat de bona part de la població respecte als seus costums de vida, entre ells l'oci, gràcies a la disponibilitat de temps lliure i recursos econòmics. Al llarg de la recerca constatarem que ens trobem enmig d'aquest xoc entre unes institucions i una part conservadora de la societat que continuen considerant el futbol com un reducte destinat a la masculinitat i, per l'altra banda, una capa important de la població que abraça tot els aires de canvi que provenen d'Europa, entre ells defensar la capacitat i el dret de les dones a jugar a futbol.

- b) Les protagonistes.** Mentre que en el cas europeu s'ha demostrat la demanda de dones per poder jugar al futbol de manera organitzada i reconeguda, en el cas de l'àmbit espanyol torna a ser un element distorsionador -com en tots els àmbits de la societat-, el triomf de l'aixecament militar el 1936. El franquisme va esmicolar tots els substancials progressos fets durant la República pel que fa a la participació de la dona en l'àmbit públic en tots els seus diferents

registres, inclòs l'esport. La dura postguerra, els anys d'autarquia, el control social del paper de la dona i l'anorreament dels seus drets i de les seves llibertats només va deixar una petita escletxa per a l'activitat física controlada i dirigida per la Sección Femenina de la Falange, exclusivament sota el prisma de la ideologia feixista. Aquest context va comportar que no fos fins a finals del 1969 i principis del 1970 que hi hagués iniciatives, en alguns casos de dones a títol individual o a nivell de clubs que tenien equips masculins, per promoure la pràctica del futbol femení. Un percentatge elevat de les components dels equips que van sorgir eren molt joves, adolescents, amb un dia a dia molt allunyat de la duresa de la postguerra. Bona part d'elles també tenien predisposició per a la pràctica d'altres esports i van veure la pràctica del futbol també com un canal de socialització i trobada en un col·lectiu femení, una opció per gaudir del seu temps d'oci, per sobre de l'expressió purament esportiva o de la reivindicació explícita d'una igualtat entre sexes.

- c) L'estructura organitzativa.** En l'àmbit espanyol ens trobem en el mateix escenari que hem esbossat per l'àmbit continental, agreujat per la presència en el marc mental de gran part de la societat del pes de les limitacions normatives i legislatives, entre altres, que afectaven les dones. Per tant, la pràctica del futbol femení va haver de néixer no només al marge de les institucions governamentals i federatives, sinó en contra d'elles. Igual que a Europa, el motor va ser la iniciativa privada: pel que fa als clubs, amb diferents graus d'implicació, i també per l'obstinació d'un bon nombre de dones que volien practicar aquest esport per causes multifactorials: algunes impulsades per una passió i una habilitat innata per practicar el futbol, altres per participar d'una experiència nova, altres hi van veure un canal més per socialitzar o, senzillament com un nou tipus d'oci. Finalment, el suport d'alguns mitjans de comunicació que es van fer ressò d'aquesta realitat, tot i que majoritàriament enfocat més com un espectacle, com un xou, que no pas com un esport, van provocar que algunes empreses veiessin la possibilitat de treure'n rendiment mitjançant el patrocini de competicions oficioses.

4. Antecedents del futbol femení a Catalunya (1900-1936)

El primer equip femení de futbol en la història de Catalunya (i també d'Espanya) va ser l'Spanish Girl's Club, creat l'any 1914. Una aventura que va néixer impulsada per la Federació Femenina contra la Tuberculosi i liderada per Paco Bru, exjugador del Barcelona i futur entrenador de la selecció espanyola masculina (1920) i del Girona FC (1937-1939), entre altres. “Volien jugar un partit per recaptar fons per combatre la malaltia i el futbol femení semblava el millor reclam per recollir el màxim de diners”. (Arroyo, 2022: 29)

El 9 de juny les integrants del club es van dividir en dos equips, davant la impossibilitat de trobar un equip masculí com a rival, i es van enfrontar al camp de l'Espanyol. El resultat va ser de 2-1 a favor del Giralda contra el Montserrat, noms amb els quals van ser batejats els equips. Malgrat les crítiques de la premsa, Bru va continuar liderant el projecte, que anava creixent i millorant fins que es va estroncar amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial.

No va ser fins al 1923 que Barcelona va tornar a acollir dos partits protagonitzats per equips femenins, de nou concebut com un espectacle per recaptar diners. En aquesta ocasió l'entitat organitzadora va ser el Sindicat de Periodistes Esportius, amb l'objectiu de finançar habitatges pels seus col·legiats, i va enfrontar a un equip francès, *Sportives*, contra un de britànic, *Stoke*. Tal com va passar amb els partits de les Spanish Girl's, l'acollida per part de la premsa no va ser bona, afirmant que el futbol no era un esport adequat per a les dones, “porque se necesita para practicarse un vigor que la mujer no posee...ni poseerá jamás...probablemente.” (El deporte ridiculizado, 1923:7) i al qual es qualificava “sin exagerar de esencialmente antifemenino.” (Guardiola, 1923: 595). El debat sobre el futbol femení va ser molt present a la premsa, amb un fort corrent de detractors apel·lant al fet que era un esport “de bravia masculinidad que no admite paliativos ni floreos de gracia y donaire.” (Guardiola, E. 1923:595).

Durant la Segona República (1931-1939) creix la participació de les dones en l'esport, fruit del marc social i polític que ho propicia, bàsicament en esports col·lectius com l'hoquei, el bàsquet o l'handbol, però el futbol en va ser una excepció en ser un esport "conceptuado como el templo sagrado de la masculinidad y donde la participación de la mujer quedó reservada a un papel secundario de espectadora y admiradora." (Torrebadella, 2016:320). Malgrat tot, hi va haver algunes excepcions en l'àmbit estatal. Al País Valencià es van crear quatre equips: el Llevant, l'Athletic, l'Espanya i el València, que van fer gires per diferents ciutats, entre elles Barcelona i Tarragona, i també per Sud-amèrica. El periodista R. Hernandez Zafrilla comenta sobre l'aparició d'aquests equips:

La ola feminista nos envuelve a todos. Estamos ya francamente abocados a una igualdad de derechos masculino-femeninos. Igualdad para el voto, igualdad para el divorcio, igualdad en el derecho, sobre todo en el derecho al pataleo, al pataleo a una pelota de fútbol. (Hernandez Zafrilla, 1932:6)

5. L'esport femení i la dictadura franquista

Els avenços que s'havien produït durant el període republicà en el camp de la conquesta de llibertats i de les millores socials per a les dones queden estroncats per l'arribada al poder del franquisme. El model de dona que imposa la dictadura situa la maternitat com a un element clau. La principal funció és la de ser esposa i mare per “traer hijos al mundo y educarlos en las doctrinas nacionalsindicalistas.” (Manrique, 2011:265).

Per tal d'imposar aquesta visió, com explica Ribalta (2015), s'aplica una rígida disciplina social basada en una interpretació doctrinal i esbiaixada per part del règim de plantejaments religiosos, mèdics i educatius. Així, per exemple, es fomenta una moral catòlica que, en base a les escriptures sagrades, imposa la separació de sexes i fomenta la desigualtat i la subordinació de les dones respecte dels homes. L'objectiu final era recuperar el model de família tradicional i que la dona tornés a la llar, on “sempre havia de cuidar al marit i estar disposada i preparada per complaure'l, en un rol de sacrifici, submissió i passivitat” (Ribalta, 2015:109). Aquest aparell ideològic es va plasmar en una sèrie de lleis que van recloure la dona a l'àmbit domèstic i la van desposseir de la seva autonomia, tot i que es contemplava que poguessin fer tasques assistencials o educatives i per aquest motiu se les havia “con una orientación adecuadamente falangista” (Manrique, 2011:261).

Com la resta d'àmbits de la vida sota el franquisme, l'esport també es va convertir en una eina al servei de la implementació ideològica sota el control de l'estat: la Falange Espanyola Tradicionalista (FET) de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (JONS) va ser l'encarregar d'assumir la direcció de l'esport, procés que, com explica Santacana (2011) es va culminar el 1941 “con el decreto de creación de la Delegación Nacional de Deportes (DND) de FET de las JONS, que acogía en su seno el Comité Olímpico Español (COE), el Consejo Nacional de Deportes y la representación española del COI” (p. 207).

El cas de la població femenina, l'organisme encarregat va ser la Sección Femenina (SF) de la Falange, que va diferenciar clarament els programes d'ensenyament d'educació física destinats als homes i a les dones, perquè es considerava que aquestes no podien fer grans esforços per no afectar a la maternitat:

El sector femenino es el que más condicionamientos tiene que soportar desde cualquier ámbito de poder. Médicos, políticos, asesores religiosos y de educación física y deportiva lanzan misivas que limitan estas actividades a una práctica alejada del disfrute, planteada para cumplir objetivos higiénicos y eugenésicos. Esto contribuye a que se reduzca el número de practicantes. (Manrique, 2011: 272).

Sota aquests paràmetres, al marge dels jocs esportius i la dansa, només es consideren apropiats el bàsquet, l'handbol, el voleibol, el tenis i l'esquí (Manrique, 2011). L'atletisme va ser rebutjat fins al 1962 (Ribalta, 2015) i el futbol va estar totalment prohibit.

No va ser fins a la dècada dels seixanta quan es van començar a notar alguns canvis gràcies a un intens avanç econòmic i a la transformació social protagonitzada per bona part de la societat que s'allunya cada vegada més de la posició immobiliària de la dictadura en l'aspecte polític. En el pla econòmic, hi ha tres factors clau que incideixen decisivament pel que fa a l'àmbit econòmic (García Delgado (2003 citat a González Aja, 2011): a) la irrupció del turisme (passa de sis milions de turistes rebuts el 1962 a trenta, el 1970); b) l'aportació dels diners procedents de l'emigració (va dels 163 milions fins als 1.400 milions de dòlars entre principis i finals del 70) i l'entrada del capital estranger (fins a 1.000 milions el 1970). Aquest fet permet progressivament industrialitzar l'economia espanyola amb tot el que comporta: una millora de les condicions materials de les classes populars que consolidarà el creixement d'un mercat interior o la creació de grans ciutats que genera nous espais urbans.

Però, com assenyala González Aja, els tres motors del creixement estan íntimament lligats a l'economia europea, per tant, això obliga la dictadura a

buscar una homologació als estàndards continentals, que comporta la necessitat de cercar una legitimitat institucional davant els organismes europeus i mundials. Una necessitat que arriba mentre en el si del règim hi ha dues faccions, els immobilitistes i els aperturistes, els quals propugnen una evolució.

Aquest escenari propicia canvis legislatius durant aquesta etapa per facilitar l'acceptació internacional com ara la ratificació de la monarquia (1966) o La Ley de Prensa y Imprenta (1966), entre altres. També s'experimenten canvis legals que obren la porta a reformular les relacions de gènere en el franquisme (Ribalta, 2015). Una és la Ley General de Educación (1970), que impulsa el retorn a l'escola mixta o la Llei del 22 de juliol de 1961 sobre drets polítics, professionals i laborals de la dona. Aquesta, entre altres punts, contempla la prohibició de la discriminació laboral i salarial en funció del sexe i invalida les clàusules que permetien l'acomiadament per matrimoni. Malgrat això, els canvis van ser lents, ja que per exemple, les dones no van poder exercir com a magistrades fins a l'any 1966 i van tenir l'accés vetat a la policia o a les forces armades fins al 1975 (Ribalta, 2015).

Com hem vist el turisme va ser un dels eixos del progrés econòmic espanyol, però també va contribuir a introduir "la cultura europea de l'oci, juntament amb nous costums i formes de vida més modernes, com per exemple la introducció de biquinis a les platges o l'eclosió de la música pop" (Ribalta, 2015: 403). Una cultura de l'oci que passa per una modificació de pautes del temps lliures gràcies a l'augment de mobilitat propiciada per possibilitat d'accedir a la compra dels cotxes, també en el canvi d'hàbits en la indumentària i en l'estètica (com la minifaldilla o els cabells llargs). També es va estendre molt l'ús de la televisió, que va tenir un gran impacte en la població, fet pel qual el règim la va utilitzar per als seus interessos. Un d'ells era destacar els èxits esportius i un dels millors aparadors va ser el futbol gràcies al domini del Real Madrid a la Copa d'Europa (Gonzalez Aja, 2011). També a finals del 68, la televisió va fer molt popular la campanya governamental *Deporte para todos*, que va popularitzar el lema "Contamos contigo". L'objectiu final era augmentar la base de practicants d'esports -que era una de les mancances juntament amb el dèficit

d'instal·lacions- perquè així hi hauria més opcions que sorgeixin esportistes que puguin aconseguir triomfs en les competicions. Però malgrat la popularitat de la campanya, aquesta “no significó que el deporte fuera más accesible”, tot i que va aconseguir que “el ciudadano medio tomara consciencia de la necesidad de desarrollar un ocio activo.” (González Aja, 2011: 353).

6. Els anys d'efervescència

Els canvis desgranats en l'apartat 4 ens situen, segons la investigadora, professora i especialista en estudis sobre l'esport femení Dolors Ribalta, “en una fase en què hi ha més permeabilitat per part de la dictadura, i, per tant, es produeixen unes escletxes. Comença a arribar el turisme, l'economia va millor, la dictadura va minvant i morint, apareixen noves idees, noves formes de fer, se li comença a donar més llibertat, entre cometes, a la dona. Al ser més fràgil i permeable la dictadura, treuen el cap manifestacions que fins aquell moment havien estat absolutament reprimides”. (Ribalta, comunicació personal, 2023). Una d'aquestes manifestacions, que viu un període d'efervescència en els dos anys que abraça la investigació, és el futbol femení, amb la constant creació d'equips i la disputa de tornejos, tant a estatal com catalana (Arroyo, 2021; Martínez Calatrava, 2011). “I aquí una pregunta que ens hauríem de fer seria: això surt del no-res? Jo entenc que durant la dictadura hi devia haver noies a les quals els devia agradar el futbol i que devien jugar al carrer amb els nens, amb els germans. És cert que algunes ho van fer per provar una nova experiència, però n'hi ha d'altres que sempre havien jugat amb les famílies, amb els amics.” (Ribalta, comunicació personal, 2023).

Tot i que ja hi havia constància de la formació de clubs gallecs, bascos o catalans (Ribalta, 2011) -com per exemple el Centelles, que es va fundar el 1969 i va tenir com a promotor Ramon Garriga (Paré, J. i Rovira, E. 2021)-, el punt d'inflexió s'ha situat en l'enfrontament que van jugar dos equips madrilenys, el Sizam Paloma i el Mercacredit (5-1) a l'estadi Boetticher de Villaverde (8/12/1970), que s'ha considerat el primer partit *formal* de futbol femení. Rafael Muga, promotor esportiu que va organitzar el matx, va desafiar la circular que la Sección Femenina va enviar a les delegacions territorials demanant que s'abstinguessin de promoure activitats relacionades amb el futbol femení. Malgrat l'èxit de públic (El futbol femenino ya está aquí, 1970: 39) i el ressó periodístic que va generar -amb cobertura per part de Televisión Española inclosa-, Muga va haver d'acompanyar la Guàrdia Civil a la caserna, on va demostrar que tenia tots els permisos necessaris. (De Conchi Amancio a Conchi Maradona. Informe Robinson, 2019. Disponible a Movistar).

A Catalunya, el protagonisme de l'espurna recau en el partit que el dia de Nadal de 1970 van jugar una Selecció de Barcelona -que el febrer de l'any següent es convertiria en la Penya Femenina Barcelonista i va comptar amb el suport del FC Barcelona- i el Centelles al Camp Nou davant de seixanta mil persones:

Hauria pogut ser una festa fantàstica, però la jornada va quedar esquitxada pel comportament poc tolerant dels homes. El que més mal va fer a les jugadores va provenir de l'*speaker* de l'estadi, el periodista Pedro Ruiz, que va narrar totes les accions amb un to sexista i de menyspreu. Jutjava el seu aspecte i feia bromes amb la seva habilitat. El més greu dels comentaris que recorden les protagonistes van ser en una substitució: 'Canvi, canvi! Marxa Petita. Se li deuen haver trencat els sostenidors?'. L'endemà les crítiques no van ser gaire amables amb l'actuació de les futbolistes. 'El futbol femení no està cridat a una altra cosa que a ser un espectacle divertit, ocasional i intranscendent', es llegia a *La Vanguardia*. (Arroyo, 2021: 59).

I és que, malgrat la forta arrencada del futbol femení com a projecte seriós i protagonitzats per noies i dones que es delien per practicar-lo de manera estructurada, la iniciativa topa amb diversos obstacles. Un és la resistència de les institucions governamentals que controlaven l'esport, així com de la Federació Espanyola de Futbol, que no va oficialitzar el reconeixement fins al 1980. "Si la mateixa federació espanyola, que és la que t'ha d'aixoplugar, no et dóna suport fins deu anys després i aquest suport no és absolut ni total, és molt difícil. Hi ha unes declaracions del president de la federació espanyola, que en aquells moments és José Luis Pérez Payá, que diu que 'a cualquier jugadora, un traje regional le sentaría mejor'. Això ho diu el mateix president de la federació. Imagina't!", (D. Ribalta, comunicació personal, 2023).

Un altre obstacle era l'oposició que provenia de part de la societat, la més tradicional i conservadora, que volia perpetuar el model femení imposat pel règim i no acceptava els canvis ni l'ocupació de certs espais públics per part de

les dones. Així, ens trobem amb reaccions que oscil·laven des del menysteniment i la burla fins al masclisme i el sexisme per part de sectors de la premsa -tot i que també hi ha una bona part que hi dóna suport- i també de la població masculina, que veu amenaçat un espai “en el qual els hòmens se sentien com a tals i podien recrear la seua masculinitat” (Llopis, 2011: 105) . Per si el repte no era prou difícil, s’hi va afegir haver de conviure amb espectacles “que es munten de forma xarlotesca, carnavalesca”, com molt bé els defineix Ribalta: “Uns espectacles que tenen suport comercial i seguiment. És un futbol espectacle, però per riure-se’n, no un espectacle seriós.” (D. Ribalta, comunicació personal, 2023). Es refereix, per exemple, a espectacles com l’organització de dos partits a Madrid i Sevilla entre dos *equips* formats per artistes de cinema, teatre i revista com Lola Flores, La Polaca, Paquita Rico, Marujita Diaz, Rocio Jurado o Encarnita Polo, sota el nom de las *Folklóricas* i las *Finolis*: “La farsa [...] batió rècords de recaudación, fue interpretada por personajes que percibieron 20.000 pesetas y que a propósito o no sirvió para desprestigiar un fenómeno que intentaba su implantación con grandes esfuerzos y escasas ayudas” (Martínez Calatrava, 2011, paràgraf 8).

Però totes aquestes dificultats amb les quals va haver de conviure el futbol femení, no van frenar-ne inicialment la puixança, tot i que a la llarga generarien un desgast que va afeblir-lo. Entre el gener i el febrer de 1971 es va disputar el Torneig de Fuengirola, que va aplegar el Sizam, el Mercacredit, el Racing de València, la Peña Femenina Barcelona i el Polideportivo Fuengirola, que en va ser el guanyador (Martínez Calatrava, 2011). Un mes després es va jugar un quadrangular, promogut per Radio Reloj de Radio España i la marca d’aperitius Pernod, entre la Peña Femenina Barcelona i tres equips que van respondre a un anunci radiofònic per participar-hi: el Sabadell, el Sant Andreu i l’Espanyol, que en va ser el guanyador (Martínez Calatrava, 2011). Paral·lelament a l’organització de tornejos, el mateix mes de maig es va crear el Consejo Nacional de Fútbol Femenino (CNFF) a Madrid on “tretze clubs van reunir-se en nom i representació dels més de quaranta que ja hi havia a tot l’Estat” (Arroyo, 2021: 43) per potenciar el futbol femení i aconseguir el reconeixement i el suport de la federació espanyola. Si ens atenim a la dada que dóna Arroyo i la comparem amb la que proporciona el vicepresident del CNFF només mig any

després -“ya son trescientos los equipos que existen” (López, 1971: 26)- veiem com les xifres acrediten l'efervescència a la qual fem referència en el títol d'aquest apartat, ja que ens trobem amb un creixement que es multiplica gairebé per vuit en un semestre!.

És en aquest escenari que es va organitzar, de la mà d'una incipient Associació Catalana de Futbol femení, el primer campionat de Catalunya oficiós, que va començar el 8 de maig del 1971 amb catorze equips. El torneig va néixer amb un doble objectiu. El primer era convertir en realitat “el verdadero deseo de centenares de muchachas de jugar al futbol, un futbol reglamentado” (El campeonato de Cataluña femenino, comienza el sábado. 1971: 10). El segon era demostrar a la societat i a les institucions futbolístiques que no es tractava de “fomentar un fútbol exhibicionista, sino un verdadero deporte femenino adaptado a la mujer.” (El campeonato de Catalunya de fútbol femenino ya es un hecho, 1971: 12). Amb aquesta intenció es va dotar a la competició d'un reglament propi que diferia en alguns punts del masculí: es va escurçar la durada de cadascuna de les parts (es va reduir a mitja hora en lloc de quaranta-cinc minuts), la pilota era més lleugera i es permetien cinc canvis enlloc de dos. També es va instaurar una normativa que autoritzava a les jugadores agafar la pilota amb la mà quan aquesta els hi anés al pit i proseguir la jugada. (Cuando la mujer juega a fútbol..., 1971: 10). A més, la implicació de Pernod i Radio Reloj de Radio España com a patrocinadors, va facilitar que hi hagués una àmplia cobertura mediàtica, a través d'uns espais concrets dedicats setmanalment a informar del desenvolupament de la competició.

7. L'esclat a les comarques gironines

Tres anys abans de la formació dels primers equips a les comarques gironines, una informació periodística cataloga de partit de futbol femení un enfrontament informal que van disputar un equip format per estiuejants a Palamós i una selecció de la discoteca Paladium, de Platja d'Aro. Evidentment, és un fet anecdòtic i no té cap transcendència des del punt de vista esportiu, però serveix per corroborar la influència que va tenir l'arribada del turisme a l'hora de mostrar uns nous espais d'oci fins ara vedats a la població espanyola i catalana, que començava a integrar-se tímidament en aquestes noves activitats, tal com es remarca en l'article: «En el equipo de Palamós se alineó una española, Maruchi y en el rival dos, Paloma y Elena». (Futbol femenino, 1967: 9)

El primer equip de les comarques gironines que hem pogut documentar en aquesta recerca és el CD Banyoles femení, que va debutar el dia de Sant Esteve de 1970 derrotant al Centelles (3-2) (Pagés, 1970: 11) . Al projecte de l'equip banyolí, així com el de la Selecció de l'Alt Empordà que després va passar a denominar-se UE Figueres, hi dedicarem un espai més ampli en l'apartat 8, ja que són els dos únics equips que van disputar el primer campionat de Catalunya oficials i també per la singularitat dels seus casos.

Així doncs, en aquest apart farem un repàs als equips dels quals hem pogut documentar la seva existència en fer la revisió documental corresponent al període que comprèn la investigació. No podem descartar que en la llista que elaborem hi manquin alguns equips sobre els quals no hàgim pogut trobar o confirmar dades, fet que deixa oberta la porta a posteriors treballs que aportin més dades, ja sigui per enriquir les que hem trobat, com les d'altres que puguin aparèixer. Donada la desigual informació que s'ha obtingut de cadascun dels equips els agruparem per comarques.

Alt Empordà. A més de la Selecció de l'Alt Empordà, que va ser el pioner de la comarca, hi trobem també l'existència de L'Escala, que neix vinculat a l'equip masculí. El seu debut es va produir el 7 de març de 1971, precisament contra la

Selecció de l'Alt Empordà al camp municipal d'Agullana. Malgrat la derrota (5-1), la crònica, signada per Fermín Quintana, destaca que les jugadores “tenían unas enormes ganas de jugar” i les anima “a entrenarse con ilusión, que el fútbol femenino es un deporte más” i encoratja al president del club escalenc i al responsable de l'equip femení que “no desfallezcan por más detractores que haya.” (Quintana, 1971a: 6). Quintana va ser un dels grans defensors i promotors del futbol femení des de les planes de *Los Sitios*, on va fer un seguiment exhaustiu de tota l'activitat que es va generar, principalment a l'Empordà.

Baix Empordà. Hem detectat la presència de cinc formacions: el Palamós, l'Atlètic Bisbalenc, el S.C.M femení de Torroella de Montgrí, el Santa Cristina d'Aro i un altre a Sant Feliu de Guíxols. Sobre aquesta última tenim constància que van jugar un partit enfrontat-se entre elles al camp de l'AD Guíxols durant una jornada festiva que va organitzar el club per recaptar fons (Primer partido de fútbol femenino, 1971: 6). Pel que fa al Palamós, es va crear després d'una iniciativa que va partir del club masculí, amb l'aportació de material i organitzant i pagant els desplaçaments de les jugadores (Roca, comunicació personal, 2023). A Torroella de Montgrí l'equip va debutar el dia 12 d'abril (Bosch, C. 1971:6) i va ser l'única que podem confirmar que va néixer de manera explícitament reivindicativa per reclamar la igualtat de dret de les dones a jugar a futbol i ho va fer també sense estar vinculat a cap club amb equips federats (M. Junqué, comunicació personal, 2023). Pel que fa a l'Atlètic Bisbalenc, el projecte es va posar en marxa el 26 de gener del 1970, quan les “dieciocho señoritas de la localidad, 18,” reunides pel club masculí van començar a entrenar (Ventura, 1971: 8). Finalment, l'existència d'un equip a Santa Cristina ha estat confirmat per Joana Roca, afirmant “que algunes de les seves jugadores a vegades s'ajuntaven amb les del Palamós. (J. Roca, comunicació personal, 2023).

Gironès. El Cassà de la Selva, impulsat pels entrenadors del club masculí Josep Juncà i Victor Matas, va fer el seu debut el 7 de febrer amb una derrota contra el Banyoles (3-7), amb el camp cassanenc ple de públic per presenciar el partit. (La marcha de la UD Cassà, 1970: 9). A Salt es van crear dos equips:

el Coma Cros i l'Atlètic Saltenc. El primer, entrenat per un exjugador del Girona, va debutar el 14 de març contra un rival que era habitual en els primers partits dels nous equips, el Banyoles. (Vidal, 1971a: 12). L'Atlètic Saltenc va fer el seu debut sis dies més tard, el dia de Sant Josep, derrotant per 3-2 a un altre equip de la comarca i l'única que hem trobat a la capital: el Montañeras de Girona. (Fútbol femenino en Salt, 1971: 8). Finalment, també tenim referències d'un partit del Celrà (Fútbol femenino. El domingo Salt- L'Escala, amistoso, 1971: 9).

La Selva. En aquesta comarca hi ha constància de l'existència del Club Femení Blanes (Costa Brava) per una informació apareguda a mitjan juliol (Abril, A. 1971:7) i també d'activitat de formacions a La Celler i a Amer. Els dos equips van jugar al camp de la població cellerensa per Setmana Santa del mateix any 1971 en un enfrontament que va obtenir una gran resposta per part del públic. (En la Sella persiste la tradición de les "Caramellas", 1971: 8). Anglès també va tenir equip de futbol femení (Fútbol femenino, 1971: 6).

Ripollès. Gràcies a la disputa d'un partit englobat en els actes de la festa major de Sant Pau de Segúries (San Pablo de Segurias y su fiesta mayor, 1971:12) coneixem l'existència d'un equip a Ripoll i un altre a Camprodón. Aquest últim va iniciat la seva activitat dos mesos abans. (Pujol, 1971:11).

Aquesta proliferació d'equips va farcir d'amistosos els camps de futbol gironins. Uns enfrontaments que, en aquesta fase inicial, van atreure molt de públic encuriós per la novetat. Una altra característica d'aquest moment d'arrencada va ser que els partits tenien com a objectiu recaptar fons per a causes benèfiques o pels mateixos clubs i que molts no es jugaven aïllats, sinó com a prèvia dels que disputaven equips masculins o englobats dintre els actes de les festes majors o jornades esportives. Aquesta embranzida va acabar donant protagonisme i autonomia al futbol femení i va propiciar la celebració de tornejos, com ara el quadrangular que va tenir com a escenari l'estadi de Montilivi de Girona el 25 d'abril de 1971. La competició va reunir el Banyoles, el Figueres, el Palamós i l'Atlètic Bisbalenc, amb bona assistència de públic. La durada dels quatre partits va ser reduïda (dues parts de quinze minuts

cadascun) i el campió va ser el Figueres, que va derrotar per penals al Banyoles en la final. (Quintana, 1971b: 13)

Aquesta puixança, però, es va anar esllanguint a poc a poc i, els equips van anar desapareixent fins al punt que, al cap de dos anys de la disputa dels primer partit de futbol femení a les comarques gironines, “de aquellos casi treinta equipos, solo persiste uno, según nuestras noticias, y este equipo es el Banyoles” (Vidal, 1972: 11). En aquest article Vidal qualifica el futbol femení de “fenómeno borrascoso, producto de no sabemos qué extrañas mentes” i el seu argumentari per explicar-ne la decadència recorre a una suposada falta de capacitat de les dones per practicar-lo:

Gerona llegó a encontrarse, en un momento, con una verdadera marabunta de equipos formados por elegantes señoritas, que como un fenómeno más de la moda, por un quítame allí esas pajas, tenían la valentía de calzarse unas botas y salir, así por las buenas, por estos campos del diablo, sin preparación alguna, como el que va a una discoteca o a bailar a una “boite”. Así, porque la moda lo exigía nuestras chicas futbolistas formaron sus equipos y allá que salieron a batirse como los bravos guerreros. Naturalmente, pronto se dieron cuenta del desaguizado; pronto se dieron cuenta que esto de fútbol no estaba hecho a medida de sus posibilidades y el fenómeno pasó; la moda desapareció más aprisa de lo que había llegado. (Vidal, 1972: 11).

Les causes reals, però, algunes de les quals ja hem apuntat en el capítol 5, són multifactorials i, evidentment, no tenen res a veure amb les teories basades en una suposada incapacitat física de la població femenina que encara amarava el marc mental de bona part de la societat.

8. Banyoles i l'Alt Empordà, els motors de l'arrencada

Per trobar el primer projecte sòlid i estructurat que acabaria cobrint tota l'etapa que comprèn aquesta recerca s'hauria d'esperar tres anys des d'aquell *partit* entre turistes a Palamós i desplaçar el focus de la capital del Baix Empordà a l'actual capital del Pla de l'Estany, Banyoles. En el cas del club banyolí, la iniciativa va ser de la directiva, que va fer crides a través del seu butlletí el novembre del 1970 demanant jugadores. La resposta va ser ràpida i abans de final d'any, una vintena de noies i dones “entre quince y veintiún años”, després d'un període d'entrenament, van disputar el seu primer partit el dia de Sant Esteve. “Cundirá el ejemplo del Bañolas en la provincia? Mucho celebramos que fuera así”, acaba la informació (Pagès, 1970: 11). L'exemple pel que fa a l'aparició de nous equips va quallar.

La figura del president del CD Banyoles, Maurici Duran, va ser decisiva en l'arrencada d'aquest projecte, que va començar amb una gran resposta de públic en el debut de l'equip i amb una victòria davant d'un altra equip pioner, en aquest cas de la demarcació barcelonina, el Roda de Ter (3-2). La primera alineació de la història del futbol femení gironí la van formar: Darnés, Trapé, Isern, Massanas, Brugada, Duran, Busquets, Mary, Massó, Magin i Josefina (Pagés, P., 1970:11). Com va afirmar el mateix Duran, l'objectiu anava més enllà de la creació de l'equip sinó que es buscava l'expansió del futbol femení, “propagarlo por la provincia” (Duran, 1978: 9).

D'aquesta manera, el Banyoles i el Roda es van tornar a enfrontar en diferents poblacions de les nostres comarques (Olot, Santa Coloma de Farners, la Bisbal d'Empordà i Figueres, entre altres) i els partits van generar molta expectació, cosa que va permetre “a pesar de los precios módicos de entrada que se cobran, recaudar bastante dinero, a repartir generalmente entre participantes y organización del partido” (Duran, M. 1978: 9). A més, els matxs van complir el seu objectiu de fer proselitisme, ja que van servir com a referent perquè els clubs, noies i dones de diferents poblacions s'animessin a endegar nous projectes. Un exemple que ho il·lustra són les declaracions de la capitana del Cassà de la Selva, Pilar Salvi: “Un dia fuimos a Bañolas para ver a nuestras

compañeras jugar contra un equipo de Barcelona. Tras esto, los entrenamientos han ido sucediéndose y aquí nos ves.” (Fútbol femenino: 1971: 5).

L'entrenador del Banyoles durant els quatre primers mesos va ser l'olotí Joan Banti, que disposava d'una plantilla conformada per divuit jugadores “todas ellas grandes deportistas” que entrenaven dues vegades per setmana i de les quals destacava l'interès i la capacitat d'aprenentatge. (Debut en Olot del fútbol femenino, 1971: 15). Una de les jugadores que més va cridar l'atenció per les seves qualitats va ser Mari Cáceres que, als seus dotze anys, era considerada una dels jugadores amb més talent i potencial a nivell català (Sureda, 1971: 12) fins al punt que va ser seleccionada, juntament amb la seva companya d'equip Abulí, per formar part del combinat català que va jugar contra el Vic, a la capital osonenca (Homenaje al Vich, 1971: 16). La bona trajectòria esportiva de l'equip -en els catorze partits que va jugar des del desembre del 1970 al març del 1971 va marcar setanta gols i només en va encaixar onze (Quintana, 1971c: 12)-, el seu bon nivell organitzatiu i la clara implicació amb l'aposta per un projecte seriós de futbol femení, van propiciar que el Banyoles fos un dels catorze equips que van disputar el primer campionat de Catalunya oficial. Va ser just abans d'iniciar-se el torneig que la plantilla va patir una forta renovació perquè

varias de las jugadoras pioneras del equipo, debido a tareas familiares o otras circunstancias, fueron baja en el equipo, por lo que se tuvo que reclutar más muchachas, la mayoría de ellas jovencísimas, como el caso de Isabel Illa, que con sus 10 años era la benjamín del equipo y del Campeonato. (El CD Banyoles femenino cumplió su primer aniversario, 1972: 24).

En el mateix article es corrobora la desaparició de la majoria d'equips femenins de les comarques gironines, que va donar pas a una nova remodelació de la plantilla del Banyoles, ja que afirma que el club es va llençar “a la tarea de reclutar las jugadoras que más sobresalían de la provincia.” Així, el febrer de 1972, de les divuit jugadores que formaven la plantilla només n'hi havia quatre de Banyoles -Darnés, Cáceres, Roqué i Isern-, quatre més eren de Girona, tres

de Camprodón, tres de Santa Cristina d'Aro i cinc de Figueres. El Banyoles va completar la seva participació en el campionat de Catalunya oferint bones prestacions i va ocupar una meritòria sisena posició.

El camp del Llançà va ser l'escenari on es va començar a materialitzar un projecte també sòlid com el del Banyoles, però que va tenir un origen diferent: la creació d'una selecció de l'Alt Empordà a partir d'una iniciativa que encapçalava, des de La Jonquera, Francisca Martínez. Per tant ens trobem amb un projecte que no va lligat directament a l'impuls donat per un club, sinó que busca poder convèncer a una entitat, en aquest cas a l'entitat de la capital alt-empordanesa, perquè s'hi involucri, com es desprèn en informacions periodístiques que fan referència al projecte “De esta selección ya se sabe que va a nacer la U.D. Figueras femenina” (Quintana, 1971d: 7). Es tracta d'un exemple d'autogestió d'un grup de dones que estava liderat per Martínez, “fundadora del fútbol femenino en la Comarca ampurdanesa” (Quintana, 1971d: 9) i capitana de la selecció. “Las ampurdanesas están, eso sí, muy bien organizadas, y ningún hombre interviene en el equipo”, (Quintana, F. 1971e: 6). L'autogestió a la qual hem fet referència arribava a un fet massa comú respecte al que va passar amb la majoria d'equips dels quals s'ha pogut tenir constància documental o periodística de la seva creació: la preparació i l'execució dels entrenaments estaven al càrrec de dues de les jugadores “que son profesoras de cultura física en Las Escolapias y el Instituto de la Villa”, que formaven un triumvirat amb Francisca Martínez. (Quintana, 1971f: 8) . En la resta d'equips, aquesta funció era exercida de manera gairebé hegemònica per una figura masculina vinculada al club, bàsicament per exjugadors. La figura del massatgista també era eminentment masculina, però en aquest aspecte la selecció alt-empordanesa també va ser una excepció, ja que comptava amb “una señorita ayudante técnico sanitario”, segons la informació citada.

En una carta que la impulsora de la selecció, Francisca Martínez, va dirigir a les dones i noies que van respondre a la crida, fixa com a motor inicial de la creació de l'equip “lo menos en un principio” el de cooperar i obtenir fons en benefici de les persones amb síndrome de Down.

mucho podemos hacer por ellos, lo menos con nuestro granito de arena y aprovechando las circunstancias de estar de moda este nuevo deporte a llevar a las arcas destinadas a tal fin una ayuda, nuestra colaboración.(...) Nuestra finalidad es cooperar en una causa, ayuda para fondos de la nueva escuela para sub-normales, haciendo deporte, fútbol. (Arxiu personal família Quintana-Martínez).

En aquesta mateixa lletra mecanografiada, que no està datada però que es podria situar abans de la disputa del primer partit del 17 de desembre, també fixa en 46 les interessades que van respondre a la seva crida, procedents de diferents poblacions de la comarca, com ara Figueres, La Jonquera, Avinyonet de Puigventós, Llançà, Vilajuïga o Pont de Molins.

Una altra comunicació, aquesta datada l'1 de febrer de 1971 i dirigida també a la resta de jugadors, ens permet constatar l'esforç per crear unes bases sòlides del projecte amb la intenció que fos perdurable i també que concebien la seva activitat com una pràctica esportiva (reconeixent-se a elles mateixes com a esportistes), no com un espectacle o una exhibició que fos un reclam per la novetat o la moda. Aquesta idea queda clara en el tancament de la carta:

todas juntas esperemos que lo pasemos bien y nos demos a conocer como deportistas y amigas que somos. Debemos contar todas con todas, y procurar que el día de mañana, hayamos sido nosotras las fundadoras del fútbol en la comarca. (Arxiu personal família Quintana-Martínez).

Entre els aspectes organitzatius que destaquen en la carta són la denominació "momentáneamente" de Selecció de l'Alt Empordà. També el fet que, d'entre diverses ofertes de patrocini es va escollir la de la casa Ricard –"la cual en todo y por todo nos va a ayudar." Una ajuda que contemplava la compra de botes, bosses de viatge, farmaciola i la confecció dels xandalls, així com el pagament de les despeses que comportaven els desplaçaments per disputar els partits. També es comunica que la seu de l'equip seria el cafè Dinàmic, de Figueres, i

que l'equipament des del partit contra el Roda de Ter, al camp del Roses el 7 de febrer constaria de:

gersey (sic) amarillo, con la inscripción RICARD, en el pecho, y a la espalda, Selección del Alto Ampurdán, junto al número de cada una, los pantalones serán colorados fuertes, y los calcetines o medias azules, con el doble de la bandera de la comarca. (Arxiu personal familia Quintana-Martínez).

Un altre dels aspectes que s'estableixen és el dels entrenaments, de periodicitat setmanal: tots els divendres a les 8 del vespre al camp del Figueres, que poc després van passar a dos per setmana.

La selección de l'Alt Empordà es va passar a denominar UD Figueres el març del 1971 (Quintana, 1971g: 10), quan ja acumulava dotze partits. La disputa d'un d'ells va portar a les jugadores fins a Montpeller per enfrontar-se contra una selecció femenina del Llenguadoc, a la qual les alt-empordanes va derrotar amb claredat per 0-3. (Quintana, 1971g: 10). Per les mateixes raons esgrimides pel cas del Banyoles, el Figueres era un dels candidats ideals per participar en el campionat de Catalunya. I així va ser, però només va arribar a disputar la primera volta. Abans de l'inici de la segona va ser substituït de la competició per "forfait" (La Copa Pernod de fútbol femenino, 1971:12) i el febrer del 1972 s'afirma que l'equip havia desaparegut. (Quintana, 1972: 7).

Com ja hem indicat, Francisca Martínez (11/8/1938, Cabezo de Torres, Múrcia) va ser l'ànima de la creació de la selecció de l'Alt Empordà i una ferma defensora del dret de la dona a practicar el futbol. D'origen murcià, la seva trajectòria vital ha estat molt lligada a la pràctica de l'esport des de ben jove. Tal com ella mateixa explica (Quintana, 1971h: 16), al divuit anys va compaginar la pràctica del bàsquet amb la del futbol amb un equip de barriada de nois –en el qual jugava el seu germà - a Badalona, localitat on la seva família s'havia traslladat des de Múrcia. Però l'experiència que va fer créixer l'interès pel futbol de Martínez es va produir durant l'etapa en la qual va emigrar a Suïssa. Allà va presenciar per primera vegada un partit entre dos equips femenins i va ser la

guspira que li va encendre la passió per aquest esport, fins al punt, que va formar un equip “entre trabajadoras españolas. Al segundo día ya nos faltaban chicas y acudí a la Facultad de Basilea, para buscar deportistas españolas. No las había però sí muchas sudamericanas. A los pocos días nació el equipo Juventud Hispánica.” (Quintana, 1971h: 16). En el seu retorn a Catalunya, Francisca va voler repetir l'experiència, aquest cop des de la Jonquera, al seus trenta-dos anys i amb dos fills. En aquesta iniciativa va comptar amb el suport del seu marit, el periodista Fermín Quintana, de qui ja hem esmentat abans la promoció i la defensa que va fer del futbol femení.

Martínez no només va exhibir el seu caràcter i la seva empenta dins els terrenys de joc. També els va posar al servei de la lluita per esmicolar en primera persona els suposats inconvenients respecte a la salut i la maternitat de les dones que s'esgrimien a l'època, emparats per alguns sectors mèdics:

Yo ya no tengo 18 años, voy para 33, pero sigo jugando y desde que entreno a fondo, cada miércoles y cada viernes, desde la 8 de la tarde a las 10 en el campo de la U.D. Figueras y juego partidos cada domingo, me encuentro más joven, más ágil y he perdido 8 kilos [...] Salto todavía un metro y aguanto los noventa minutos si fuera menester aunque nosotras sólo jugamos dos partes de media hora. [...] No veo que el fútbol femenino sea ningún obstáculo [per a la maternitat], lo puedo afirmar. Por el fútbol he ido coja, llena de morados, y he escuchado de todo, pero soy deportista y el lema debe ser seguir y competir, y hermanarnos todas. (Quintana, 1971h: 16).

9. Protagonistes

Entrevista a JOANA ROCA CAMA (26/02/1947, Palamós).
Davantera del Palamós SC.

L'experiència de Joana Roca, que durant més d'un any va formar part del Palamós, personifica la de moltes noies que es van embarcar a jugar sense haver tingut cap contacte previ amb la pilota: "Al meu pare sempre li va agradar molt el futbol, però tant jo com la majoria de noies, no és que fóssim unes grans aficionades al futbol. Mira, ens ho van proposar i vam dir: provem-ho. Ens ho vam agafar com una aventura perquè no és que tinguéssim coneixements de l'esport, però teníem ganes de provar-ho."

- Qui els hi va suggerir, d'on va sorgir la idea?

- "Suposo que del que en aquell moment ens va fer d'entrenador, que era en Joaquim Corominas, que havia estat jugador de l'equip masculí i també hi havia el president del Palamós, que es deia Jordi Portas i van ser ells els que ens ho van suggerir, per tant la idea va sorgir del club. Utilitzàvem les mateixes instal·lacions que els altres equips de l'entitat i també ens van facilitar el material, però el que era necessari, els equipaments i les pilotes. No era com ara que els hi donen tantes coses. Recordo que fins i tot fèiem els desplaçaments amb autobús, que crec que ens el posava el club, i jugàvem amb el Figueres, també vam jugar a l'Escala contra el Banyoles, entre d'altres. L'equip estava format per setze jugadores i ens vam aficionar en aquell moment."

-Quina era l'edat de les components de l'equip?

- "Majoritàriament hi havia gent jove. Jo, per exemple, tenia vint-i-quatre anys i la senyora de l'entrenador, que també jugava, en tenia dos o tres més. Però la majoria eren més joves, ja que tenien entre sis i set anys menys que jo. Erem unes setze jugadores i ens movíem en aquestes franges d'edat. On també hi havia noies que tenien molta afició era a Santa Cristina d'Aro, que també tenia

equip femení. De fet, a vegades ens ajuntàvem amb les de Santa Cristina. En venia alguna a jugar aquí perquè no sé si el seu club no anava prou bé o pel que sigui i a vegades, venien.”

-Quina relació prèvia tenia amb el futbol?

“ Jo, com altres noies, anava a veure el Palamós masculí i m’agradava, però per exemple no teníem gairebé ni idea del que era el reglament. Ens ho van haver d’explicar tot de nou”.

-Què recorda dels entrenaments i dels partits?

-“Entrenàvem dos cops per setmana, al vespre. A vegades feia un fred! Eren entrenaments molt seriosos. Solíem jugar cada cap de setmana, ja fossin partits amistosos o tornejos, perquè no hi havia una lliga. Vàrem participar en el torneig quadrangular que es va jugar el mes d’abril del 1971 a l’estadi de Montilivi, del qual recordo que no era ni pensaments del camp que és ara avui en dia. No recordo exactament el nombre de partits que vam disputar, però crec que podrien ser aproximadament al voltant d’una quarantena.”

-Recorda qui arbitrava els partits?

- “L’àrbitre sempre era algú que estava vinculat a algun dels equips, sortien del club, no eren àrbitres federats. En el nostre cas moltes vegades ens arbitrava un senyor que es deia Simon.”

-Com es va rebre a l’entorn familiar el fet que jugués a futbol?

-“Jo en aquells moments ja només tenia al meu pare i ell ho va acceptar molt bé.”

-I la població, com va reaccionar davant el futbol femení?

- “Com un tipus d’experiment, de xou, perquè érem noies. He de dir que nosaltres érem molt presumides. En aquell temps les samarretes eren de cotó i amples, doncs nosaltres ens les vàrem entrar, ajustadetes. Hi havia altres equips, que no, que venien més així, però la veritat és que sempre perdíem. Aquestes que anaven més d’allò sempre en sabien més”.

-No es van trobar amb cap comentari contrari per la vestimenta o per algun altre aspecte?

- “Problemes per la vestimenta, no. El que si recordo són alguns comentaris de l’estil: ‘No trobareu mai nòvio, perquè als nois no els hi agrada això que les dones juguin’. És el que et deia d’aquell temps, d’anys enrere, que era tot molt masclista. I les que ens ho deien eren dones; no els homes, les dones. Però, mira, al final, moltes en vam trobar, de xicot. A més, n’hi ha com a mínim tres que ens vam casar amb nois que jugaven amb el Palamós, que eren de fora i després tots varen venir a viure aquí.”

-També hi havia arguments contraris al futbol femení, que feien referència a que podia afectar a la maternitat i que no era adequat pel cos de la dona. N’eren conscients?

-“Sí que hi havia aquests arguments, però nosaltres amb l’edat que teníem ni hi pensàvem en aquestss aspectes o en la maternitat. A més, jo vaig tenir fills. Així que...”

-Es va trobar amb algun problema per compaginar el futbol amb la feina?

-“No en vaig tenir cap. Treballava amb un fotògraf i com que entrenàvem als vespres, no hi havia problema. I en el cas dels partits tampoc, perquè jugàvem els caps de setmana.”

-El futbol tradicionalment sempre s’ha caracteritzat per ser un feu de la masculinitat. En aquella època, en l’etapa final del franquisme, es van anar produint canvis socials, entre ells reivindicacions feministes. La

seva decisió de jugar a futbol responia a un posicionament de reivindicació política?

-“No, jo només recordo que ens ho van oferir i tenim ganes de viure aquesta aventura. És cert que l'ambient era molt masculí, tot i que nosaltres el vam feminitzar una mica, però era molt masculí. De fet, llegint algunes cròniques del futbol femení a la premsa d'aquella època veus que ho explicaven com si fos un xou, una crònica masclista. Només s'ha de llegir... He pensat: Mare de Déu!”

-Quina va ser la causa de la desaparició de l'equip?

-“Crec que hi va haver-hi cansament. A més també veies que els equips s'anaven desfent. Tampoc tinc clar que en aquell moment hi hagués intenció de fer avenços. Més aviat es va prendre com un fet anecdòtic. En el nostre cas, vam plegar totes juntes en bloc. No vol dir que alguna no ho deixés abans, però la majoria ho vam fer al mateix temps.”

-Amb la perspectiva actual, suposo que es deuen sentir una mica pioneres, després de practicar el futbol femení, encara que fos de manera oficiosa, fa cinc dècades?

-“Sí, sí!. Fins i tot el club va posar una foto molt gran, on hi ha una galeria de fotos de tots els que havien jugat amb el Palamós i també n'hi havia una de nostra. A vegades, quan hi havia algun canvi de president la treien, llavors en pujava un altre i la tornaven a posar... Ara no sé si hi és, però va estar-hi molts anys.”

- Després d'aquella experiència, segueix vinculada al futbol?

“El que puc dir és que la meva afició pel futbol va augmentar. Em vaig casar amb un futbolista, vaig tenir dos fills que tots dos van jugar a futbol, per tant, la meva vida ha estat molt lligada al futbol sempre. Encara ara, cada quinze dies vaig a veure l'Espanyol, club del qual sóc sòcia, amb el meu fill petit, que també és de l'Espanyol.”

Entrevista a CONCEPCIÓ PRUNELL (31/03/1952, Cassà de la Selva).
Davantera del Cassà.

El breu pas pel futbol de Concepció Prunell (va disputar un sol partit) serveix per exemplificar alguns dels obstacles amb els quals es van trobar les jugadores. Prunell va ser l'autora del primer gol de l'equip femení del conjunt cassanenc.

-El primer contacte que va tenir vostè amb l'esport va ser amb el futbol?

- “Jo vaig néixer a pagès i sempre anava a peu a col·legi. Després ja vaig anar amb bicicleta i aquesta era l'activitat física que feia, fins que a divuit anys vaig començar amb el futbol. Però com que no va anar bé i va durar tan poc, posteriorment em vaig dedicar al tenis, de manera federada, fins als quaranta anys. Llavors ho vaig deixar perquè tenia una tendinitis a l'espatlla i el metge em va dir: o t'operes, o hauràs de plegar. Vaig plegar i vaig tornar a anar en bicicleta i a caminar per la muntanya, que encara ho faig. A més, des del vint-i-cinc anys també vaig practicar l'esquí. De fet, jo sempre he fet molt esport”.

-Com va sorgir la possibilitat d'involucrar-se en l'equip de futbol de Cassà?

-“Va ser amb la colla que teníem. Ens ho varen proposar i una per l'altra ens vàrem anar animant. Amb algunes anàvem al col·legi juntes, amb altres sortíem els diumenges, devíem tenir 16 o 17 anys. En el meu cas, a mi m'agradaven molt les activitats a l'aire lliure i m'apuntava a tot el que era esport. A més, ens ho passàvem pipa, ens ho passàvem molt bé. Teníem dos entrenadors, en Josep Juncà i en Víctor Matas, i també un massatgista, en Gratacós. Els entrenadors crec que eren els mateixos que entrenaven a un dels equips de nois. Crec que entrenàvem un cop per setmana, tot i que hi ha alguna cosa que no recordo molt. Del que sí que me'n recordo, molt i molt, és del dia que vam debutar a Cassà, perquè mai de la vida hi havia hagut tanta

gent en el camp de futbol. Nosaltres érem onze nenes, joves, guapes, ensenyant les cuixes...(Riu) !! Jo vaig al·lucinar quan vaig veure tanta gent, fins i tot em feia vergonya. Feia un sol, un dia molt maco i estava ple de gent. Nosaltres fèiem el que podíem, perquè no et pensis pas que en sabéssim, perquè potser havíem entrenat dos mesos i vam jugar contra el Banyoles.”

-I vostè va marcar el primer gol del Cassà.

-“Per casualitats de la vida, vaig tocar la pilota i va anar a gol. I va ser el nostre primer gol. Després a la tarda se’m va començar a inflar la cama, perquè vaig fer un mal gest. L’endemà vaig anar al metge, amb el doctor Rusalleda, que era el metge de casa, de tota la vida i em va dir: ‘Nena, és clar... jugar a futbol! El futbol és d’homes. Tu vés a cosir o fés altres coses.’ A més, tenia xicot i als seus pares tampoc els hi agradava i tot eren problemes i inconvenients. A més, per culpa de la lesió, vaig haver d’estar tres setmanes sense poder jugar. I allà es va acabar el bròquil per a mí.”

-Com es va rebre en la seva família el fet que jugués?

- A la meua família no va dir ningú res. Els meus pares eren de pagès, tenien molta feina i a més sempre em van deixar fer el que els hi vaig demanar. A ells els anava bé el que a mi em feia feliç i si en aquells moments era jugar a futbol, doncs perfecte.

-Abans ha comentat que van estar un parell de mesos entrenant abans del primer partit. Què recorda dels entrenaments?

-“A nosaltres ens deien que anéssim al camp tal dia i tal hora a entrenar i nosaltres, cap allà. Dels entrenaments recordo que ens ho passàvem pipa i crec recordar que els fèiem conjuntament amb els nens, amb els infantils o amb els juvenils. Jugàvem contra ells per anar practicant.”

-Hi havia alguna diferència, com per exemple la durada del temps del partit, respecte al futbol masculí?

-“No ho recordo del tot, però podria ser que juguéssim només mitja hora per part, en lloc de 45 minuts com feien els homes.”

-En algun moment es van plantejar el fet de jugar a futbol com una reivindicació per demostrar que les dones hi tenien el mateix dret que els homes?

-“A l'edat que teníem, als disset o divuit anys, no hi pensàvem en la reivindicació. L'únic que volíem era passar-ho bé.”

-La creació d'equips femenins i la disputa de partits va tenir un seguiment per part de la premsa.

-“Sí. Sortíem al diari. Hi havia molta informació. Jo guardo alguns articles dels que van sortir sobre nosaltres. Mira el que diu el periodista: *“Si las mujeres juegan al fútbol, qué deporte tendremos que practicar nosotros si queremos seguir siendo superiores al menos físicamente”*. Tu creus! En aquell moment nosaltres no hi pensàvem pas en aquestes coses, però ara al llegir això... No sé per què feien aquestes preguntes i hi posaven aquestes coses.”

Entrevista a ANA MAGÍN (14/02/1953, Medina Bombarón, Granada).

Davantera del CD Banyoles.

Va ser una de les jugadores que va disputar el primer partit de futbol a les comarques gironines formant part del CD Banyoles, club amb el qual també va participar en el primer campionat oficial de Catalunya.

-D'on va néixer el seu interès pel futbol?

-“A casa érem deu germans i quan érem petits jugàvem a futbol, perquè jo tinc cinc nois a davant meu i després venia jo, vull dir que... Quan tenia vuit anys

vam venir cap a Banyoles i, posteriorment, quan el club va crear l'equip femení, va ser quan vaig jugar al futbol de manera organitzada per primera vegada.”

-Vostè va participar en el primer partit de futbol femení que es va jugar a les comarques gironines, el dia de Sant Esteve del 1970. Què en recorda dels inicis de l'equip?

-“Abans del partit, vam entrenar molts dies, insistint, vinga i vinga... Recordo també que feia molt fred i el camp estava glaçat. Una altra cosa que recordo d'aquells inicis és que hi havia crítiques, hi havia qui deia que ho fèiem per trobar un *ligue*. Però d'això res. De tot els temps que vaig jugar a futbol, puc dir que totes passàvem molta estona entrenant, i quan fèiem desplaçaments -que anàvem a Vic, a Lleida o a Barcelona, perquè també havíem jugat en el Nou Camp- era arribar, jugar i tornar. No hi havia temps per fer vida social. La vida social la fèiem entre nosaltres, amb les integrants de l'equip.”

-El rival en aquell primer partit va ser la Penya Espanyolista de Roda de Ter, un dels equips pioners a Barcelona, amb el qual es van enfrontar en diversos partits a diferents poblacions.

-“És cert, hi vam jugar moltes vegades contra el Roda de Ter. Encara en tinc records. Aquelles noies eren un rival difícil, aquelles noies eren molt fortes.”

-Quin ambient es vivia en els partits que disputaven? Van tenir bona acollida?

-“Jo recordo que ens venia a veure molt públic. Gent de Girona, gent que venia a Banyoles per practicar o competir en proves d'esquí nàutic i de rem, per exemple. I en cap moment jo no recordo cap problema, ni sentir cap insult. Potser és que jo estava molt pendent de la pilota i de jugar, però no en vaig sentir mai cap. Més aviat al contrari, la gent ens tractava bé. Per exemple, recordo que una vegada vam anar a Vilamallà, vam jugar allà coincidint amb la festa. Doncs ens van convidar a sopar en un restaurant d'allà, tothom ens mirava a les noies del Banyoles que van venir a jugar...Va ser molt maco. Tot el poble i l'alcalde de Vilamallà es va portar molt bé amb nosaltres.”

-Què suposava per vostè jugar a futbol?

- “Jo vaig gaudir-ho molt. Ho donava tot dins el camp, fins i tot hi va haver una vegada que vaig parar la pilota amb el pit i em vaig quedar sense respiració, però jo la vaig parar. M’agradava molt jugar i crec que ho feia bé, perquè gairebé sempre sortia en l’equip inicial. Totes les jugadores de l’equip ho fèiem molt bé. Hi havia una noia de Mata, la Mary Cáceres, que era petitona, però era una *crack*. Si hagués sigut ara, seria molt famosa. Tot i que era dur, jugàvem perquè ens agradava.”

-El nivell de l’equip devia ser bo perquè van participar en el primer campionat de Catalunya oficiós i van acabar sisenes. Com ho van aconseguir?

-“Amb els partits amistosos vam anar agafant rodatge i llavors, si guanyaves un partit, t’animaves i tenies ganes i motivació per allargar el temps d’entrenament. També havíem jugat contra els equips de base del club per anar millorant. Havíem d’agafar pràctica i anar millorant. També a vegades ens dividíem entre nosaltres, unes amb samarreta vermella i les altres amb blava. Perquè de la nit al dia no se n’aprèn... I si no haguéssim millorat no podríem haver jugat a llocs com el Camp Nou. Vaig quedar tan al·lucinada de jugar allà! Va ser contra el Barça, al campionat de Catalunya. Serà un record que mai oblidaré, va ser una passada. Mai m’hauria pogut imaginar jugar amb un lloc així.”

- Havien d’anar a jugar partits a la demarcació de Barcelona o a Lleida i Tarragona. Com ho feien per desplaçar-se?

-“Ho pagava el club. Llogàvem un autocar, jugàvem i si quan estàvem de tornada era l’hora de sopar, doncs ens paràvem en algun lloc a menjar i cap a casa.”

-Pel que em comenta, entre entrenaments, partits i desplaçaments, hi dedicaven temps. En algun moment li va suposar algun problema en l'àmbit laboral, per exemple?

“En el meu cas, vaig perdre una feina que tenia perquè es van cansar de donar-me hores lliures els dissabtes. El nostre entrenador trucava al meu cap demanant-li si us plau, etc.. I bé, al principi pot ser li feia gràcia, però al final em va dir que havia d'escollir entre el futbol o la feina, jo vaig decidir plegar de treballar i continuar amb el futbol.”

-Una decisió com aquesta demostra que vostè vivia amb molta passió el futbol, no? Ho devia trobar a faltar quan l'equip va desaparèixer.

- “És que l'emoció que senties no es pot explicar amb paraules, per què al que li agrada fer una cosa, el que té una passió, és increïble... Tinc molts records, com ara el torneig que vam jugar a Montilivi. O, per exemple, un partit que vam jugar a Salt, contra un equip d'allà, i recordo que estava ple de gom a gom i tothom animant: “Va corre, va.. la número 10, va corre, vés cap a endavant”. És una cosa que trobés molt a faltar quan deixés de jugar.”

-Recorda perquè es va acabar desfent l'equip?

-“La veritat és que no ho recordo quins van ser els motius, però mi em va saber molt greu. Crec que, si no és en l'àmbit de Catalunya, sí que a nivell gironí se'ns podria per algun homenatge o reconeixement a les que vam iniciar aquest camí.”

Entrevista a MONTSE JUNQUÉ PLAJA (23/09/1953, Torroella)
Portera i capitana del S.M.C Femení (Torroella de Montgrí)

Amb disset anys, Montse Junqué, va ser una de les impulsores de l'equip femení que es va crear a Torroella de Montgrí, una iniciativa que va sorgir amb l'objectiu de reclamar el dret de les dones a poder practicar aquest esport i que

va durar menys d'un any, període durant el qual van jugar alguns partits amistosos.

-Quina era la seva relació amb el futbol abans d'involucrar-se en la creació de l'equip?

-“La veritat és que el futbol no m'interessava massa fins aquell moment. Et diré que l'única relació que hi tenia era a través d'un jugador que hi havia aquella època, en George Best, del Manchester United. A mi, en aquell temps, m'agradaven molt els *Beatles*, pel trencament que suposaven, i a en Best l'anomenaven el cinquè *Beatle*, i per això tenia una fotografia seva. Aquesta era l'única vinculació que tenia amb el futbol.”

-Quina va ser, doncs, la motivació per formar l'equip?

-“Ens trobàvem en uns anys en els quals creixia la reivindicació per aconseguir llibertats i la formació de l'equip tenia com a objectiu de reclamar el dret al fet que les noies poguessin jugar a futbol, crear els seus equips i poguessin competir. Si ho feien els nois, per què no ho podien fer les noies? Bé que es podia jugar amb ells a futbol al carrer quan eren més petits, no? Per tant, el que vam fer va ser buscar noies que pensessin com nosaltres per proposar-los tirar endavant el projecte.”

-Quantes jugadores van poder reunir?

-“Érem dotze jugadores justes, de les quals a tres o quatre de petites ja els agradava jugar al carrer amb els nens. El fet de ser tan poques provocava algunes dificultats per poder jugar. Com per exemple, una vegada que havíem de participar en un triangular a l'Escala que es jugava tard al vespre, i el pare d'una noia no li va deixar anar. Llavors els altres equips t'havien de deixar jugadores perquè es pogués disputar el partit.”

-Van comptar amb alguna col·laboració?

-“Vam tenir el suport dels jugadors d'un equip que no estava federat, d'aficionats, que es deia Sporting Mantes Club. Ells ens van ajudar en tots els aspectes: eren els que ens ajudaven en els entrenaments, van ser els que s'encarregaven de facilitar-nos el material necessari per poder entrenar i jugar i també de buscar-nos patrocinadors entre alguns establiments d'hostaleria. A més, també ens portaven amb en els seus cotxes quan havíem de fer els desplaçaments. L'entrenador era l'Àngel Valentí.”

-Quantes sessions d'entrenament feien?

-“Normalment en fèiem un entre setmana i després jugàvem el cap de setmana. Habitualment ens enfrontàvem a equips com el Palamós, el Bisbalenc i també vam jugar un partit a La Cellerà. El nostre debut es va produir el 12 d'abril del 1971, contra l'Escala, i el camp es va omplir de gom a gom.”

-Com recorda aquella experiència?

-“Va ser molt divertida i vam trobar molt suport a la població. Ens van rebre molt bé i la gent ens animava.”

-Quins van ser els motius de la curta durada de l'equip?

-“Bàsicament va ser pel fet de ser molt justes. No es van incorporar més noies a l'equip i no teníem possibilitats de fer canvis. De fet, vam fer un parèntesi durant l'estiu i vam reprendre l'activitat a la tardor, però tampoc va funcionar. Algunes de les jugadores van anar a estudiar a fora i això encara va complicar més la situació, ja que era tot un embolic poder fer els entrenaments. Aquests en van ser els motius.”

10. El paper de la premsa escrita

L'anàlisi de la documentació consultada revela que el paper de la premsa va ser actiu i va tenir dues línies predominants i contradictòries. Per una banda, va ajudar a difondre i a promocionar la seva expansió com a projecte seriós publicitant informació de la creació d'equips i dels partits, sumant-se a la reivindicació al dret de les dones a jugar a futbol. Però també trobem articles i informacions que fan de corretja de transmissió d'una mentalitat conservadora i en els quals traspuja -mitjançant un to de condescendència o menyspreu- els mantes que hem reiterat en els anteriors apartats, negant que el que jugaven les dones fos futbol i que no estaven capacitades per practicar-lo. Aquesta dualitat reflecteix perfectament la realitat que es vivia en el si de la societat: el xoc entre dos corrents, tant a escala social com institucional, com són la aperturista i la immobiliària i el debat es va traslladar al paper imprès. (De Lerma, 1971: 12; Quintana, 1971h: 16).

Un dels exemples més clars de la contradicció es personifica en la figura de Maurici Duran. Recordem que sota la seva presidència en el CD Banyoles es va crear el primer equip de les comarques gironines i va ser una figura important per la promoció del futbol femení. Un exemple de la seva militància el trobem en la seva participació en una enquesta que es va fer a *Los Sitios* i en la qual declarava amb contundència:

Indiscutiblemente el fútbol femenino puede ser practicado por la mujer; he consultado a médicos, he hablado sobre ello con el presidente de la Federación Catalana y con casi todos los clubs que existen. En todas las conversaciones habidas he podido comprobar que habrá muchas controversias, más el fútbol femenino en España está ya en marcha, y a no tardar habrá que contar con él. La mujer española, por temperamento y físicamente formada, puede dar mucho de sí en el porvenir. Sí rotundo al fútbol femenino. (Quintana, 1971h: 16).

Però el mateix Duran -que va lluitar perquè el conjunt banyolí pogués participar en el campionat de Catalunya i que va fer gestions davant del president de la

Federació Catalana de Futbol, Pablo Porta, per oficialitzar el futbol femení-, deia això, set anys més tard, en fer referència als motius de la desaparició del Banyoles:

Unas «se echaron novio», otras su familia se opuso, y la plantilla se quedó corta y peligrosa. Eramos directivos conscientes y queríamos saberlas a ellas en sus casas, al toque de oración, circunstancia que a veces no ocurría. El seguro contratado solamente amparaba «accidentes derivados del juego». Así pasó fugaz, pero vistoso y comentado, el fútbol femenino de Banyoles. El fútbol que, lógicamente, es cosa de hombres. (Duran. 1978: 9).

Un dels fermes defensors del futbol femení va ser el periodista Fermín Quintana, com ja hem fet esment, i es pot comprovar repassant les citacions i les referències bibliogràfiques. El seu compromís el porta a informar puntual de tota l'actualitat de la selecció de l'Alt Empordà, defensar la capacitat física de les jugadores per jugar tres partits en pocs dies (Quintana, 1971g: 10). També denunciava les injustícies que considerava que patien el Banyoles i el Figueres a causa dels horaris en els quals havien de jugar el campionat de Catalunya:

A los equipos de nuestra provincia y tras haber expuesto que sólo jugarían los domingos por tener a las muchachas justas y que trabajan todas ellas, les han puesto un calendario de lo más inverosímil que uno pueda imaginarse. Nada menos que al Lerida, Sabadell, Vich, Tarragona, Manresa, Vilanova y Barcelona, los sábados a las 6 o 6.30 de la tarde...¿A qué horas tienen que salir de Bañolas o Figueras sus componentes? Y si ellas trabajan, ¿con quiénes han de formar su once? No, rotundamente no. (Quintana, 1971i: 28).

Un altre exemple de suport inequívoc el tenim en la cobertura que va fer el Mundo Deportivo del Campionat de Catalunya-Copa Pernod: informava dels resultats els dilluns, repassava la jornada amb un doble plana els dimecres i feia una prèvia de la jornada els divendres. També va instaurar premis, entre ells, el de màxima golejadora del torneig. En les dues planes que publicava

cada dimecres durant el campionat, s'hi podien trobar, les cròniques de tots els partits, escollien un equip de la setmana i entrevistes amb jugadores, entre altres.

Al mateix temps, però, ens trobem amb informacions que donen protagonisme al futbol femení, però en les quals apareixen tics sexistes. Així, en més d'una de les entrevistes que es feien a les jugadores hi apareix la pregunta de si tenen xicot i en el cas que en tinguin que n'opinen del fet que juguin. (Vidal, 1971b: 10; Futbol femenino, 1971:5). També es cosifica les dones amb preguntes com: “¿No crees que algo tan sutil y delicado como es la mujer, puede perder su femineidad al dedicarse a la práctica de un deporte tan viril como el fútbol?”. La resposta de Dolores Expósito, la capitana del UD Coma Cros va ser taxativa: “Pues no; la mujer, como ya es sabido, ha practicado siempre el deporte, ¿por qué no puede ahora jugar al fútbol? Yo estimo que puede jugar el fútbol y ser tan femenina o más que antes.” (Vidal, 1971a: 12). O ens trobem amb apunts sobre el joc marcats per un vocabulari sexista: “la gracia femenina con que la delantera centro remata de cabeza, entre abundante mechón de pelo rubio, un centro de su extrema derecha, y la rapidez de una lateral corriendo garbosamente la banda cual gacela encantadora...” (Debut en Olot del fútbol femenino: 1971:15).

També trobem cròniques que desprenen condescendència, com “Primeros apuntes sobre un partido de fútbol femenino” (Bouso F., 1971:7). En ella, el periodista descriu la seva experiència en el partit que van jugar a Santa Coloma de Farners el Banyoles i el Roda de Ter. Reconeix que, igual que el públic, s'ho va passar bé, i que l'experiència no va ser “del todo negativa”. En l'article, però, posa el focus en l'equipament de les jugadores -“nada de volantitos ni cenefas. Las chicas iban vestidas como manda el reglamento”-, i el sorprèn que “las porteras se tiraban y todo. Y había sus choques.” El text també ens permet corroborar l'atracció que aquests partits generen entre el públic, “había más espectadores que en otros partidos de competición oficial. Primera sorpresa. Contra los que crean que el fútbol femenino llama más a los hombres, he de confesar que vimos más mujeres que varones.” També recorre al to burleta quan descriu com anaven vestides les jugadores -“Las del Lago, camiseta

—¿lo llamarán así?— blanca y pantalón —¿se dirá así?— negro.” i defensa que són necessàries modificacions perquè les dones puguin jugar: “Habrà eso sí, que podar las dimensiones del terreno de juego, el peso del balón y alguna que otra cosilla. Pero en el fondo pensamos que otros deportes ya practican las féminas”.

Finalment, una mostra de masclisme recalcitrant el tenim en aquest article aparegut a la revista *Información Hospitalet y Bajo Llobregat*, publica el juny del 1973 que, sota el títol “¿Y las mozas del Balón-Pierna?”, fa referència al declivi del futbol femení:

“Donde estarán nuestras mozas, que a la cancha no quieren venir...?”. Y es que mucho ruido se hizo con la aparición del fútbol femenino para que se haya olvidado tan pronto. ¡Con lo bonito que era el “balón-pierna”. Y digo “balón-pierna” porque son las piernas de las jugadoras lo que nos interesa.

Por lo visto, la nenas -que están de muy buen ver- se han cansado de darle al balón y se han “largado” a cualquier “boite” a menear el esqueleto que es lo propio para “fichar” un buen “partido” (1973:42).

11. Conclusions

El sorgiment d'equips de futbol femení a les comarques gironines es produeix en un escenari de canvis en l'àmbit social i econòmic a Espanya i a Catalunya que comporten, entre altres aspectes, un nou model d'oci, que té com a via de penetració el turisme. Una part important de la població s'hi mostra receptiva i aprofita aquestes escletxes per conquerir nous espais i experimentar noves possibilitats.

Per una altra banda, el futbol, un esport tradicionalment considerat inapropiat per a la dona pel franquisme, s'havia consolidat com un fenomen que gaudia d'una altíssima popularitat -alimentada pel règim-, i tenia un alt grau de seguiment entre la població. Aquesta conjuntura possibilita a moltes dones fer el pas de convertir-se en jugadores. Les seves motivacions són heterogènies. Hi conflueixen dones i noies (moltes molt joves) que ho enfoquen com l'oportunitat de viure una nova experiència. D'altres s'hi impliquen perquè els hi agradava l'esport -ja el practicaven amb els seus germans al carrer o amb els nens al pati del col·legi- i veuen l'oportunitat de fer-ho de manera reglada i estructurada. També hi trobem les que s'hi sumen per reivindicar la igualtat de drets entre homes i dones, al costat de les que ho veuen com un canal més per socialitzar o de les que s'hi animen perquè l'afició al futbol estava molt arrelada en l'àmbit familiar.

Els catalitzadors d'aquest creixement van sorgir de la iniciativa privada, majoritàriament clubs amb equips masculins que hi van contribuir amb entrenadors, infraestructura i logística. Entre aquestes entitats, destaquen el paper de referents que van exercir el CD Banyoles i la Selecció del Alt Empordà convertint posteriorment en el UD Figueres.

Aquesta aposta per la promoció del futbol femení com a projecte esportiu seriós va topar amb nombroses i fortes traves que li van suposar una prova d'estrès massa dura, provocant que en només dos anys tot se n'anés en orris. Una de les principals va ser la falta de reconeixement oficial per part dels estaments

federatius, malgrat els intents dels clubs per convèncer-la de la seva seriositat, amb projectes com el campionat de Catalunya (1971-72). Sense el seu suport, i un cop passat l'impacte de la novetat que va atraure públic, als clubs els va costar molt més fer front a les altres dificultats.

Una va ser l'oposició de bona part de la societat conservadora i tradicional, que s'aferrava a mantenir els valors dels models femenins imposats pel franquisme. Un model que propugnava que hi havia espais prohibits per la dona, entre ells el futbol. Un esport que consideraven que s'allunyava del paradigma de feminitat i que era una pràctica reservada a l'home, argumentant una suposada debilitat física de la població femenina i unes preteses possibles afectacions a la maternitat. Aquesta pressió social i un discurs mèdic que justificava aquesta discriminació van ser algunes de les causes que van provocar que moltes de les jugadores abandonessin. Un abandonament que van deixar molts equips amb una situació precària pel que fa a efectius, fet que va contribuir a la dissolució de molts equips arran del cansament de les jugadores que van quedar.

Referències

- ABRIL, A. (1971, 17 de juliol). Se ha creado en la Villa un equipo de fútbol femenino. *Los Sitios*, 7.
- ARROYO, N. (2022). *Dones de Futbol*. Barcelona: Columna.
- Bañolas avanzada del fútbol femenino (1970, 17 de desembre), *Los Sitios*, 6.
- BOUSO, F. (1971, 25 de febrer). Primeros apuntes sobre un partido de fútbol femenino, *Los Sitios*, 7.
- BREUIL, X. (2007). Femmes, culture et politique: histoire du football féminin en Europe de la grande guerre jusqu'à nos jours. Universitat Paul Verlaine de Metz.
- BOSCH, C. (1971, 31 de març). Festival de Cine Amateur, *Los Sitios*, 6.
- Cuando la mujer juega a fútbol... (1971, 7 de maig) *Mundo Deportivo*, 10.
- Debut en Olot del fútbol femenino (1971, 27 de febrer). *Olot Misió*n, 788, 15.
- DE LERMA, X. (1971, 7 de març). Un tema para debate: el fútbol femenino. *Los Sitios*, 12.
- DURAN, M. (1978, 4 de desembre), Mis recuerdos. Fútbol femenino. *Gerona Deportiva*, 9.
- El CD Banyoles femenino cumplió su primer aniversario (1972, febrer). *Horizontes*, 383-384, 24.
- El campeonato de Cataluña de fútbol femenino es un hecho, (1971, 29 d'abril). *Mundo Deportivo*, 12.
- El campeonato de Cataluña femenino comienza el sábado (1971, 5 de maig) *Mundo Deportivo*, 10.
- El deporte ridiculizado (1923, 15 d'agost). *La Jornada Deportiva*, 7.
- El fútbol femenino ya está aquí (1970, 9 de desembre). *La Vanguardia Española*, 39.

En la Sella persiste la tradició de les "Caramellas" (1971, 17 d'abril). *Los Sitios*, 8.

Fútbol femenino (1967, 20 d'agost). *Los Sitios*, 9.

Fútbol femenino en Salt (1971, 30 de març) *Los Sitios*, 8.

Fútbol femenino. El domingo Salt-L'Escala, amistoso (1971, 15 de maig). *Los Sitios*, 9.

Fútbol femenino (1971, 22 d'abril), *Los Sitios*, 6.

Fútbol femenino (1971, febrer). *Llum i Guia*, 13, 5

GUARDIOLA, E. (1923, 15 de setembre). Girls contra mademoiselles. Fiesta deportiva de los periodistas. *Stadium*, 594-595.

GONZÁLEZ AJA, T. (2011). "Contamos contigo": Sociedad, vida cotidiana y deporte en los años del Desarrollismo, 1961-1975. A X. Pujadas (coord.) *Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España, 1870-2010* (223-351). Madrid: Alianza Editorial.

HERNÁNDEZ ZAFRILLA, (1932, 26 de juliol). Presentamos a ustedes las primeras futbolistas profesionales que ha dado España, *As*, 6-7.

Homenaje al Vich, líder de la copa Pernod (1971, 9 d'octubre), *Mundo Deportivo*, 16.

La Copa Pernod de futbol femenino. (1971, 30 d'octubre) *Mundo Deportivo*, 12.

La marcha de la UD Cassà. *Llum i Guia*, (1970, febrer) N 250, 9.

LÓPEZ, M. (1971, 5 de novembre), El fútbol femenino ya es un hecho. *Diario de Burgos*, 26.

LLOPIS, R. (2011) Identitats de gènere i esport. Masculinitats inductores i resistències a la masculinitat hegemònica al futbol espanyol. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 13 (1-2), 93-108.

MANRIQUE, J.C. (2011). Juventud, deporte y falangismo. El frente de Juventudes, la Sección Femenina y los deportes del "movimiento". A X. Pujadas (coord.) *Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España, 1870-2010* (233-272). Madrid: Alianza Editorial.

MARTÍNEZ CALATRAVA (2011). Los primeros pasos del fútbol femenino en España. *Cuadernos de fútbol* (20). Recuperat a: <http://www.cihefe.es/cuadernosdefutbol/2011/04/los-primeros-pasos-del-futbol-femenino-en-espana/>

PAGÉS, P. (1970, 31 de desembre), Fútbol femenino junto al lago de Bañolas. Banyoles, 3-Peña Españolista de Roda, 2. *Los Sitios*, 11.

PARÉ J. i ROVIRA, E. (09/01/2021). Obrint camí al futbol femení. *El 9 Nou* (Edició Vallès Oriental). Recuperat a <https://el9nou.cat/osona-ripolles/esports/obrint-cami-en-el-futbol-femeni/>

Primer partido de fútbol femenino (1971, 4 de març). *Ancora*, 6.

PUJOL, F. (1971, 20 de juliol). La actividad deportiva en Camprodon. *Los Sitios*, 11.

QUINTANA, F. (1971a, 12 de març). Fútbol femenino. *Los Sitios*, 6.

QUINTANA, F. (1971b, 1 de maig). La UD Figueras, campeona en el primer torneo ciudad de Gerona. *Los Sitios*, 13.

QUINTANA F. (1971c, 28 de març). El primer campeonato de Catalunya y el primero que se realiza en España. *Los Sitios*, 12.

QUINTANA, F. (1971d, 17 de gener). Ventanal de la Provincia. Llansá. *Los Sitios*, 7.

QUINTANA, F. (1971e, 12 de febrer). Futbol femenino en Rosas. *Los Sitios*, 6.

QUINTANA, F. (1971f, 14 de gener). Antecedentes y actualidad del futbol femenino en la comarca de Figueres. *Los Sitios*, 8.

QUINTANA, F. (1971g, 27 de març). Futbol femenino. Languedoc, 0-Alto Ampurdán, 3, *Los Sitios*, 10.

QUINTANA, F. (1971h, 13 de març). El futbol femenino está en marcha en España, y a no tardar, habrá que contar con él, dice Mauricio Durán. *Los Sitios*, 16.

QUINTANA, F. (1971i, 28 de maig). El Torneo Regional de Fútbol Femenino adolece de un extraño e injusto calendario. *Los Sitios*, 11.

QUINTANA, F. (1972, 17 de febrer). El C.D. Bañolas, único representante oficial de nuestra provincia en el Campeonato de Cataluña de Fútbol femenino. *Los Sitios*, 7.

RIBALTA, D. (2011) Mujeres y fútbol. La génesis y evolución del fútbol femenino en España, *Publicación Anual Sobre Mujer y Deporte* (2), 4-8.

RIBALTA, D. (2015). Dones, esport i dictadura: la memòria oral d'esportistes catalanes durant la primera etapa del franquisme (1939-1961) [Tesis doctoral, Universitat Ramon Llull].
https://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/352226/Tesi_Dolors_Ribalta.pdf

SANTACANA, C. (2011). Espejo de un régimen. Transformación de las estructuras deportivas y su uso político y propagandístico, 1939-1961. A X. Pujadas (coord.) *Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España, 1870-2010* (205-228). Madrid: Alianza Editorial.

San Pablo de Seguríes y su fiesta mayor (1971, 18 de setembre). *Los Sitios*, 12.

SUREDA, J. (1971, 1 d'abril) Mari Cáceres, revelación del fútbol femenino catalán. *Los Sitios*, 12.

TORREBADELLA, X. (2016). Fútbol en femenino. Notas para la construcción de una historia social del deporte femenino en España, 1900-1936. *Investigaciones Feministas*, 7(1), 313-334.

VENTURA, J (1971, 30 de gener). L'Atlético Bisbalec-Palamós, gran atracció de primera regional. *Los Sitios*, 8.

VIDAL, J. (1971a, 13 de març). Mañana presentación de la U.D. Coma Cros. *Los Sitios*, 12.

VIDAL, J. (1971b, 26 d'agost). Rincón del futbol modesto. Hoy, Montserrat Serrallonga, portero del Salt Femenino, *Los Sitios*, 10.

VIDAL, J. (1972, 28 de desembre). A propósito del fútbol femenino Qué queda de los treinta equipos formados en nuestra provincia. *Los Sitios*, 11.

¿Y las mozas del Balón-Pierna? (1973, 1 de juny). *Información Hospitalet y Bajo Llobregat*, 1, 42.

Agraïments

Aquesta recerca no s'hagués pogut materialitzar sense la generositat demostrada per moltes persones que han ajudat a fer-la possible.

En primer lloc agraeixo a la doctora Dolors Ribalta la seva bona predisposició i el fet d'haver trobar temps per col·laborar en la confecció d'aquest treball.

A les exjugadores Joana Roca, Ana Magín, Concepció Prunell i Montse Junqué, per l'amabilitat que van tenir per oferir-me el seu testimoni.

Al periodista Francesc Sánchez Carcassés, pel seu suport i per la seva memòria prodigiosa que m'ha permès contactar amb testimonis.

A en Narcís Quintana, per la seva col·laboració i donar-me accés a documents de l'arxiu de la família Quintana-Martínez.

Finalment, li agraeixo a la Maria Àngels Martínez el seu suport i també la seva col·laboració per poder compaginar la vida familiar i laboral amb la recerca.